МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури
Кафедра соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування

Допущено до захисту
« » травня 2026 р.
В.о. зав. кафедри
_____ Галина БОНДАРЕНКО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Виконав студент 4 курсу, З/41 групи
освітньої програми «Соціальне забезпечення»
спеціальності 232 Соціальне забезпечення
Осипчук Олександр Сергійович

Науковий керівник – доктор філософії,
Скочко Максим Олександрович

Умань – 2026

АНОТАЦІЯ

Осипчук О. С. Правове регулювання соціального забезпечення учасників бойових дій. Кваліфікаційна робота першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на правах рукопису. Спеціальність 232 Соціальне забезпечення. Умань, 2026.

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретичні та практичні аспекти розвитку громад у сфері соціального забезпечення в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій. Проаналізовано сутність соціального забезпечення як важливого напряму діяльності територіальних громад, визначено основні чинники, що впливають на ефективність розвитку громад у соціальній сфері, а також охарактеризовано сучасні підходи до управління соціальними послугами на місцевому рівні.

У роботі розглянуто особливості організації соціальної роботи у територіальних громадах, механізми взаємодії органів місцевого самоврядування, державних установ та громадських організацій у процесі надання соціальних послуг. Значну увагу приділено питанням цифровізації соціальної сфери, розвитку електронного соціального забезпечення, впровадженню інноваційних технологій у діяльність соціальних служб та формуванню ефективної системи соціального партнерства.

Проведено аналіз сучасного стану розвитку громад у сфері соціального забезпечення, визначено основні проблеми та перспективи вдосконалення системи соціальних послуг в Україні. На основі результатів дослідження розроблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності соціального забезпечення в громадах, удосконалення управління соціальними послугами та зміцнення соціальної підтримки населення.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та аналізі нормативно-правових засад соціального забезпечення учасників бойових дій, проаналізувати механізми державного регулювання у цій сфері.

Теоретична значущість кваліфікаційної роботи полягає у поглибленні

наукових підходів до правового регулювання соціального забезпечення учасників бойових дій в Україні.

Практична значущість отриманих результатів полягає у можливості використання її результатів у діяльності органів державної влади, установ соціального захисту населення, територіальних громад, громадських і ветеранських організацій.

Ключові слова: розвиток громад, соціальне забезпечення, територіальна громада, соціальні послуги, соціальна робота, місцеве самоврядування, соціальне партнерство, цифровізація, електронне соціальне забезпечення, соціальна підтримка, управління соціальними послугами, децентралізація.

ABSTRACT

Osypchuk O. S. Legal Regulation of Social Security for Combatants. Qualification Thesis for the First (Bachelor's) Level of Higher Education, manuscript rights. Specialty 232 Social Security. Uman, 2026.

The qualification thesis examines the theoretical and practical aspects of community development in the field of social security under conditions of modern socio-economic transformations. The essence of social security as an important area of activity of territorial communities is analyzed, the main factors influencing the effectiveness of community development in the social sphere are identified, and modern approaches to the management of social services at the local level are characterized.

The paper considers the peculiarities of organizing social work in territorial communities, as well as the mechanisms of interaction between local self-government bodies, state institutions, and public organizations in the process of providing social services. Considerable attention is paid to the issues of digitalization of the social sphere, the development of electronic social security, the

introduction of innovative technologies into the activities of social services, and the formation of an effective system of social partnership.

An analysis of the current state of community development in the field of social security has been conducted, and the main problems and prospects for improving the system of social services in Ukraine have been identified. Based on the research results, practical recommendations have been developed to improve the effectiveness of social security in communities, enhance the management of social services, and strengthen social support for the population.

The purpose of the research is the theoretical substantiation and analysis of the legal and regulatory framework of social security for combatants, as well as the analysis of state regulation mechanisms in this field.

The theoretical significance of the qualification thesis lies in deepening scientific approaches to the legal regulation of social security for combatants in Ukraine.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using them in the activities of state authorities, social protection institutions, territorial communities, public organizations, and veterans' organizations.

Keywords: community development, social security, territorial community, social services, social work, local self-government, social partnership, digitalization, electronic social security, social support, social service management, decentralization.

ЗМІСТ

ВСТУП…….... 6

РОЗДІЛ 1 ЗАКОНОДАВЧЕ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ……... 10

1.1. Законодавче забезпечення досліджуваної проблематики... 10

1.2. Соціальний захист учасників бойових дій у контексті державної політики України……..… 15

РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОГО ТА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ……. 26

2.1. Соціальний захист учасників бойових дій в Україні: інституційно-правовий вимір…… 26

2.2. Особливості грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовців: сучасний стан та проблеми розвитку……... 37

ВИСНОВКИ…….…….. 52

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….……. 56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціальний захист учасників бойових дій є одним із ключових напрямів державної політики України в умовах сучасних безпекових викликів. Конституція України проголошує людину, її життя та здоров'я найвищою соціальною цінністю, а тому забезпечення належного рівня соціальних гарантій для осіб, які брали участь у захисті держави, є важливим обов'язком держави. Правове регулювання соціального забезпечення учасників бойових дій охоплює систему законодавчих, організаційних та фінансових механізмів, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя ветеранів війни та членів їхніх сімей.

Із початком у 2014 р збройної агресії російської федерації проти України українське суспільство мобілізувалося на захист Батьківщини, вступаючи до лав ЗСУ, територіальної оборони, інших збройних формувань, що, в свою чергу, призвело до різкого зростання кількості учасників бойових дій війни. В Україні, в умовах триваю- чого конфлікту, значна кількість учасників бойових дій повертається до цивільного життя, що створює потребу у створенні нормативно-правового підґрунтя для їхнього соціального захисту та підтримки [55].

Система соціального забезпечення в Україні не була готова до такої кількості учасників бойових дій, в тому числі, не створено належних правових механізмів соціального захисту учасників бойових дій, що створює низку проблем. Учасники бойових дій – це та категорія населення, яка потребує комплексної допомоги й підтримки у процесі повернення із зони бойових дій та реінтеграції у суспільство. Така підтримка передбачає не лише соціальну адаптацію та психологічну реабілітацію, але й належний соціально-правовий за- хист, що включає гарантовані державою пільги, компенсації, доступ до медичних і освітніх послуг, забезпечення житлом, захист трудових прав та правових інтересів. Саме поєднання соціальної роботи та правових механізмів

створює умови для повноцінної інтеграції ветеранів у мирне життя та зменшення ризику їх соціальної ізоляції [9].

Належний соціальний захист формує важелі стимулювання до участі у відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації та подолання її наслідків, впливає на рівень соціальної захищеності учасників бойових дій та створює належні умови для забезпечення гідного рівня їх життя, здоров'я, освіти, праці тощо [54].

Сучасні виклики вимагають впровадження нових правових механізмів соціального захисту, які б включали не лише традиційні форми допомоги, але й інноваційні методи, такі як соціально-правова підтримка, психосоціальна підтримка, навчання та реабілітація. З цих міркувань дослідження соціального-правового захисту учасників бойових дій є надзвичайно актуальним та необхідним для забезпечення їхньої успішної інтеграції в суспільство, покращення якості життя та зміцнення соціальної стабільності в Україні [54].

Соціальний захист учасників бойових дій є одним із пріоритетних напрямів державної політики України в умовах сучасних викликів, пов’язаних із воєнною агресією та необхідністю забезпечення належного рівня підтримки військовослужбовців і ветеранів. В умовах збройного конфлікту особливої актуальності набуває питання ефективного правового регулювання системи соціального забезпечення осіб, які брали участь у захисті держави [4].

Правове регулювання соціального забезпечення учасників бойових дій включає комплекс нормативно-правових актів, які визначають статус ветеранів війни, порядок надання соціальних гарантій, пільг, пенсійного забезпечення, медичної допомоги, житлового забезпечення та інших видів державної підтримки. Основою цієї системи є Конституція України, спеціальні закони та підзаконні нормативні акти [52].

Правове регулювання соціального забезпечення учасників бойових дій є важливою складовою державної соціальної політики України. Законодавство

України формує систему соціальних гарантій для ветеранів війни, яка включає медичне, пенсійне, житлове та соціально-побутове забезпечення.

Разом із тим сучасні виклики потребують подальшого вдосконалення механізмів реалізації соціальних прав ветеранів, розвитку системи реабілітації та цифровізації соціальних послуг. Ефективна державна політика у сфері соціального захисту учасників бойових дій сприятиме соціальній стабільності, підтримці військовослужбовців та формуванню ветеран-орієнтованого суспільства.

Враховуючи актуальність теми дослідження, її наукову нерозробленість зумовили вибір теми випускної кваліфікаційної роботи **«Правове регулювання соціального забезпечення учасників бойових дій»**.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та аналіз нормативно-правових засад соціального забезпечення учасників бойових дій, проаналізувати механізми державного регулювання у цій сфері.

Об'єктом дослідження є система суспільних відносин у сфері соціального забезпечення учасників бойових дій.

Предметом дослідження – нормативно-правові акти, принципи, механізми та форми правового регулювання соціального забезпечення учасників бойових дій в Україні.

Відповідно до мети дослідження визначено **основні завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз законодавчого забезпечення учасників бойових дій.

2. Охарактеризувати соціальний захист учасників бойових дій у контексті державної політики України.

3. Проаналізувати інституційно-правовий вимір соціального захисту учасників бойових дій в Україні.

4. Розкрити сутність особливостей грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовців.

Для розв'язання зазначених завдань застосовано такі **методи дослідження:**

теоретичні – аналіз наукової літератури з проблеми дослідження для обґрунтування особливостей правового регулювання соціального забезпечення учасників бойових дій; аналіз та узагальнення наукової інформації з проблеми дослідження;

емпіричні – порівняння, узагальнення наукових питань особливостей правового регулювання соціального забезпечення учасників бойових дій.

Теоретична значущість кваліфікаційної роботи полягає у поглибленні наукових підходів до правового регулювання соціального забезпечення учасників бойових дій в Україні.

Практична значущість отриманих результатів полягає у можливості використання її результатів у діяльності органів державної влади, установ соціального захисту населення, територіальних громад, громадських і ветеранських організацій.

Апробація результатів. Матеріали дослідження були обговорені та схвалені на засіданнях кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування, науково-практичній конференції в м. Умань.

Публікації. Осипчук О. С. Соціальний захист учасників бойових дій у контексті державної політики України. *Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Умань, 29 трав. 2026 р.).* МОН України, Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пробл. виховання, Нац. Рада жінок України [та ін.]. Умань : Компринт, 2024. С. 212-215.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ЗАКОНОДАВЧЕ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

1.1. Законодавче забезпечення досліджуваної проблематики

Соціальний захист військовослужбовців є одним із ключових напрямів державної політики України в умовах воєнного стану та збройної агресії. Військовослужбовці виконують особливу функцію щодо забезпечення оборони держави, тому держава зобов'язана гарантувати їм належний рівень соціального, правового та матеріального забезпечення. Законодавче забезпечення соціального захисту військовослужбовців охоплює систему нормативно-правових актів, які визначають права, гарантії, пільги та компенсації для військових і членів їхніх сімей.

Основу законодавчого регулювання становить Конституція України, яка визначає, що захист суверенітету та територіальної цілісності держави є найважливішою функцією держави та справою всього українського народу. Конституція гарантує громадянам право на соціальний захист, що поширюється також на військовослужбовців [44].

Головним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Саме цей закон визначає поняття соціального захисту військовослужбовців як діяльність держави, спрямовану на встановлення системи правових і соціальних гарантій для забезпечення їхніх конституційних прав і свобод [44].

Нормативно-правове забезпечення соціального захисту для УБД ґрунтується на основних документах, зокрема Конституції України, різноманітних законах, указах Президента, постановах уряду та програмах, затверджених регіональними і місцевими органами влади. Понад 100 законодавчих актів регламентують соціальні гарантії для військовослужбовців і їхніх родин, проте існуюча система захисту для УБД досі є недостатньо

уніфікованою та ефективно врегульованою [29].

Державна політика у сфері соціального захисту для УБД спрямована на забезпечення їхніх прав, гарантій та компенсаційних механізмів. Створення спеціальних інституцій для задоволення специфічних соціальних потреб ВВ охоплює заходи з адаптації до цивільного життя, психологічної реабілітації, організації санаторно-курортного лікування, а також надання технічних та інших засобів для повноцінного відновлення. До цього додається підтримка у забезпеченні житлом, реалізація освітніх програм, захист трудових прав, сприяння соціальній і професійній інтеграції, а також надання пільг у певних сферах та пенсійне забезпечення [29].

На сьогоднішній день як чинне законодавство, так і наукова література не пропонують єдиного, однозначного визначення терміна «соціальний захист». Зміст цього поняття дослідники розкривають через різні аспекти: це може бути діяльність, комплекс функцій, система заходів, сукупність інструментів чи навіть механізм реалізації. Крім того, існують суттєві різниці у поглядах на предмет того, чи стосується визначення соціального захисту виключно певних соціальних груп громадян, для яких гарантується підтримка з огляду на специфіку їх професійної діяльності. Таке різноманіття підходів свідчить про складність цього поняття та потребу подальшого аналізу для формування ефективних практик у сфері соціального захисту УБД та ВВ [35].

Основними документами, що визначають рамки соціального захисту учасників АТО (ООС) та ВВ, є комплекс нормативно-правових актів і державних програм, розроблених для вирішення різноманітних питань підтримки цієї категорії громадян. Серед них можна виділити [29]:

- «Указ Президента України №150/2015 від 18 березня 2015 року». Цей указ встановлює основні напрямки надання соціальної допомоги та забезпечення пільг для осіб, які брали участь у бойових діях, створюючи основу для подальших заходів у сфері соціального захисту [36].
- «Постанова Кабінету Міністрів України №413 від 20 серпня 2014 року». Згідно з цією постановою визначено порядок присвоєння статусу УБД

для осіб, які обороняли територіальну цілісність та незалежність України. На її основі вже в серпні 2014 року було створено ЄДРУБД який став фундаментом для подальшого адміністрування соціальних пільг [39].

- «Розпорядження Кабінету Міністрів України №475-р від 12 липня 2017 року». Цей документ визначає концепцію та стратегію щодо фізичної, медичної, психологічної реабілітації, а також соціальної та професійної реадаптації учасників АТО до 2022 року. Він демонструє комплексний підхід до відновлення потенціалу ветеранів як з медичної, так і з соціально-професійної точки зору [46].
- «Постанова Кабінету Міністрів України №432 від 21 червня 2017 року». Надаючи чіткі алгоритми організації соціальної та професійної адаптації, цей нормативний акт сприяє систематизації процесів інтеграції ветеранів до цивільного життя та забезпечує ефективну підтримку у період реінтеграції [40].

Такий комплексний пакет нормативно-правових документів створює ефективну систему соціального захисту, яка не лише базується на законодавчих актах, а й враховує особливості сучасних вимог щодо реінтеграції та підтримки ветеранів. Це дозволяє забезпечити всебічну підтримку – від медичної та психологічної реабілітації до професійної адаптації – і сприяє поверненню військовослужбовців до активного життя в суспільстві [13].

Попри зазначені кроки, чинна система пільг має ряд вад. Зокрема, пільги нерівномірно розподіляються та не охоплюють усі категорії військовослужбовців. Така нерівність призводить до соціальної несправедливості, зокрема через різний рівень доступу до послуг у різних регіонах.

Крім того, спостерігається відсутність чіткого механізму класифікації статусів. Наприклад, існують суперечності у присвоєні статусу «учасника бойових дій», що створює додаткові бар’єри для реалізації прав. Це вимагає систематизації чинного законодавства, оновлення нормативно-правової бази

та її адаптації до актуальних викликів [13].

Ми вважаємо, що особливу увагу слід приділити ролі волонтерства в системі соціального захисту. Зараз діяльність волонтерських організацій залишається недостатньо законодавчо регламентованою, що обмежує їх вплив та можливості сприяти реінтеграції та соціальній адаптації УБД. Необхідно розробити законодавчі акти як на рівні центральних, так і місцевих органів влади, що сприятимуть створенню умов для оптимізації процедур надання допомоги, активізації партнерства з бізнесом, залучення громадських та міжнародних організацій до процесу соціального захисту [31].

Сучасні положення нормативно-правової бази свідчать про те, що УБД та ВВ після закінчення служби в Збройних Силах України стають цивільними особами, втрачаючи доступ до ряду специфічних військових пільг та допомоги. Для ефективного вирішення цієї проблематики необхідно комплексно розглянути можливість продовження гарантій соціального захисту для тих, хто віддав свою службу, адаптуючи систему допомоги до сучасних викликів— як економічних, так і соціально-психологічних [31].

Для суспільства важливим є підвищення рівня захисту соціальних прав захисників держав, які стикаються з реальними воєнними загрозами. Подальший розвиток нормативно-правового забезпечення виходить як ключовий чинник у вдосконаленні системи соціального захисту, що, за даними досліджень, сприятиме більш ефективній адаптації соціальних інституцій до змінних умов [6].

Одним із важливих досягнень існуючої системи є поступове введення нормативних положень, що регламентують загальний порядок організації соціального захисту УБД та їхніх сімей. Проте залишаються невирішеними такі критичні питання, як забезпечення прав родин загиблих ветеранів, удосконалення процедур визначення статусу УБД, реформування системи пільг, впровадження механізмів страхування, стандартизація соціальних послуг, а також вдосконалення процедур їх надання, адаптації й реабілітації [6].

Наразі Верховна рада України розглядає низку законопроектів, спрямованих на подолання зазначених недоліків, проте темпи їх розгляду є недостатніми для оперативного реагування на актуальні виклики. Сучасна державна політика вимагає термінового прийняття законодавчих рішень, які не лише встановлять чітке правове регулювання, а й окреслять національну програму, забезпечуючи належне фінансове підтримування для ефективної реалізації цих прав [29].

Постійне вдосконалення нормативно-правової бази з питань соціального захисту ветеранів та їх сімей є ключовим чинником для формування справедливого та стабільного суспільства. Впровадження інноваційних механізмів координації діяльності як на державному, так і на місцевому рівнях може значно прискорити вирішення насущних проблем, забезпечуючи при цьому більш якісний рівень соціальної підтримки для тих, хто віддав своє життя чи зазнав втрат під час захисту незалежності країни [29].

Це питання є надзвичайно актуальним, адже належне законодавче врегулювання дозволить не лише захистити права конкретних соціальних груп, а й сприятиме загальній інтеграції та соціальній стабільності, забезпечуючи фундамент для подальшого розвитку системи допомоги ветеранам та їхнім родинам [29].

Таким чином, незважаючи на певні позитивні зрушення у впровадженні сучасних пільгових механізмів, існує очевидна потреба у всебічному реформуванні системи соціального захисту. Для досягнення цієї мети необхідно модернізувати законодавчу базу, що дозволить узгодити процедури надання пільг та встановити чіткі механізми їх реалізації. Одночасно впровадження ефективної автоматизації адміністративних процесів може сприяти швидшому розподілу ресурсів та скороченню бюрократичних бар’єрів [29].

Активізація ролі волонтерських ініціатив та громадських організацій є ще одним важливим кроком для розширення підтримки ветеранів і УБД. Такий інтегрований підхід сприятиме створенню сприятливих умов для реінтеграції,

соціальної адаптації та забезпечення високого рівня соціального захисту, що, у свою чергу, підвищить довіру до держструктур та забезпечить гідний рівень життя для тих, хто віддав свою службу за незалежність держави.

Цей пакет реформ не лише впорядкує чинну систему надання соціальної допомоги, а й сприятиме сталому розвитку інституційної підтримки, що є основою сучасного та справедливого суспільства. Пропонуємо перейти до формування висновків до першого розділу [29].

Отже, законодавче забезпечення соціального захисту військовослужбовців є важливою складовою державної соціальної політики. Воно спрямоване на створення належних умов для проходження військової служби, підтримку військовослужбовців та їхніх сімей, а також забезпечення соціальної справедливості в суспільстві. Подальше вдосконалення законодавства у цій сфері залишається актуальним завданням держави в умовах сучасних викликів.

1.2. Соціальний захист учасників бойових дій у контексті державної політики України

У сучасних умовах збройної агресії проти України особливого значення набуває проблема забезпечення належного соціального захисту учасників бойових дій. Державна політика у сфері соціального захисту ветеранів війни спрямована на створення ефективної системи гарантій, пільг та компенсацій для осіб, які брали участь у захисті територіальної цілісності та незалежності держави. Соціальний захист учасників бойових дій є не лише складовою соціальної політики держави, але й важливим елементом національної безпеки та суспільної стабільності.

Для забезпечення належного рівня соціального захисту УБД держава та інші суб’єкти політичного процесу формують політику, спрямовану на ефективне розв’язання актуальних проблем. Сформована на базі узгоджених інтересів, цілей і завдань державна політика потребує відповідних механізмів

її реалізації. Для розуміння сутності механізмів реалізації державної політики соціального захисту УБД розглянемо зміст понять «політика», «публічна політика», «державна політика», «механізм реалізації державної політики» [8].

Поняття «політика» представлене в багатьох наукових джерелах. Мислителі минулого, Арістотель та Демокріт, вважали політику мистецтвом управління державою і визначали її як мистецтво можливого, мистецтво компромісів, мистецтво узгодження бажаного та об'єктивно досяжного [14]. Зарубіжні вчені використовують терміни «politics», «polity», «policy», які можна перекласти українською як «політика». Типовими прикладами визначень цих понять можна вважати такі:

– політика (politics) - це «сфера взаємовідносин різних соціальних груп та індивідів з приводу використання інститутів публічної влади для реалізації своїх суспільно значущих інтересів і потреб». Політику в цьому розумінні вивчають як політичний процес;

– політика (polity) – система політичного порядку;

– політика (policy) – це сукупність політичних цілей або «напрям дій, прийнятий і дотримуваний владою, керівником, політичною партією тощо». Саме в такому розумінні мова йдеться про державну політику та про її напрями (зовнішню, внутрішню, економічну, соціальну) [12].

Сучасні науковці в галузі публічного адміністрування, а саме: Ю. Ковбасюк, К. Ващенко, Ю. Сурмін, – інтерпретують поняття «політика» як «самостійний світ політичних цінностей, середовище взаємодії між різними соціальними групами, партіями, націями, народами, державами, владою і населенням, а також громадянами та їх об'єднаннями» [12].

Погоджуємося із загальним визначенням багатьох дослідників, які визначають політику, як збалансовану систему цілей, інтересів і пріоритетів. Від формування реалістичної, ефективної політики залежить добробут як окремої категорії населення, так і всього суспільства.

Також вчені виділяють в англійській мові термін public policy, що означає сферу політичного управління, підконтрольну громадськості. В

умовах глобалізації, інформатизації та неспинного розширення політичного простору вітчизняні науковці та практики, серед яких можна виділити С. Телешуна, С. Ситник, Т. Сегеду, О. Мельник, А. Кузнецова, О. Дем'янчука та інших, все більше досліджують проблеми становлення «публічної політики» в Україні. Публічна політика надає можливість громадянському суспільству впливати на розвиток держави, визначати орієнтири, цілі та завдання, контролювати діяльність влади. Ступінь політизації суспільства збільшується в переломні та кризові періоди, коли відбувається зміна влади, форм власності, трансформація духовної сфери тощо. Реалізуючи політику, спрямовану на розв'язання суспільних проблем, влада змушена вступати у взаємодію з інститутами громадянського суспільства. Саме в таких умовах соціальних і політичних трансформацій сьогодні перебуває Україна [51].

На думку О. Дем'янчука, говорити про «публічну політику» доцільно тільки в умовах високого рівня розвитку громадянського суспільства, коли державна влада поступається частиною своїх повноважень органам самоуправління. Підкреслимо, що в такому контексті публічна політика охоплює й політику, яку здійснюють недержавні організації, громадські організації та приватні структури [11].

Групою українських дослідників підготовлений навчальний посібник «Основи публічної політики та управління», у якому публічна політика визначена як «форма політичного процесу, яка реалізується в публічному просторі, підтримується інформаційно-комунікаційними ресурсами та представлена комплексом прозорих вертикальних і горизонтальних взаємодій його учасників» [32].

На особливу увагу заслуговує практичний вимір взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства, а саме:

– діяльність громадських рад, асоціацій, експертно-аналітичних структур, комісій, консультативно-дорадчих органів, інноваційних платформ тощо;

– участь громадянського суспільства в обговоренні та розробці

проєктів нормативно–правових актів, залучення інститутів громадянського суспільства до правозастосовної та правозахисної діяльності;

– розвиток і підтримка діяльності організацій громадянського суспільства, партнерства й мереж на місцевому, регіональному та національному рівні;

– підтримка бюджетів громадських ініціатив;

– залучення громадських об’єднань до надання соціальних послуг населенню на основі укладених договорів з органами влади;

– організація діяльності державно-громадських фондів;

– залучення громадськості до організації виборчого процесу;

– здійснення громадського контролю за діяльністю влади тощо [8].

Водночас, на думку багатьох фахівців-експертів, взаємодія органів державної влади з інститутами громадянського суспільства у формуванні та реалізації публічної політики сьогодні залишається малоефективною. Як зазначає С. Телешун, «немає системності та механізму зворотнього зв’язку». Він також наголошує на недостатній прозорості діяльності органів державної влади, забюрократизованості процедур такої взаємодій та низькому рівні взаємної довіри. Також слід відмітити, що механізм громадських слухань, загальних зборів громадян, впровадження досвіду безпосередньої демократії реалізується в меншості випадків. Поділяємо думку С. Телешуна, що «органи державної влади та місцевого самоврядування не визнають громадські організації як рівноцінних партнерів», «саме ж громадянське суспільство є слабким, його структура не є чіткою, а інститути недостатньо розвиненими» [23].

Таким чином, державна політика сьогодні залишається базовим компонентом політико-управлінської діяльності, набуваючи при цьому ознак публічності.

В «Енциклопедії державного управління» державна політика представлена як «засіб, що дозволяє державі досягнути певної мети в

конкретній області, використовуючи правові, економічні, адміністративні методи впливу, спираючись на ресурси, які є в його розпорядженні» [20].

Автори В. Бакуменко, С. Попов, на основі концепції канадського вченого Л. Пала, трактують державну політику «як напрям дій або утримання від них, обраний органами державної влади для розв'язання певної проблеми або сукупності взаємопов'язаних проблем» і «як засіб, що дозволяє державі досягнути певної мети в конкретній області, використовуючи правові, економічні, адміністративні методи впливу, спираючись на ресурси, які є в його розпорядженні [20].

Узагальнюючи ці поняття, можемо виділити характерні риси державної політики, а саме: це сукупність організованих і цілеспрямованих дій; система цілей, заходів і рішень, які здійснюються органами державної влади; вплив на життя суспільства та спрямованість на розв'язання суспільних проблем.

В «Енциклопедії державного управління» також зазначено, що в сучасних умовах державна політика здійснюється відповідно до основних напрямів діяльності держави і відображується в програмах діяльності уряду, національних, державних, регіональних і галузевих програмах, концепціях, основних напрямах і сценаріях розвитку, планах законотворчої діяльності, державному бюджеті [20]. Підкреслимо, що державна політика часто поширюється на певні сфери життя, а не на все суспільство. Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» визначено напрями внутрішньої державної політики за ознакою сфери суспільних відносин, зокрема державної політики у соціальній сфері [38]. На думку вчених, державна політика в певній сфері – це система взаємопов'язаних, послідовних управлінських впливів, об'єднаних єдиною метою, об'єктом і принципами діяльності [2].

Аналіз різних наукових підходів та нормативно-правового поля дає можливість сформувати власне бачення поняття державної політики соціального захисту ветеранів війни (УБД) як сукупності цілеспрямованих та організованих дій, рішень і заходів політичних суб'єктів, що спрямовані на

забезпечення соціального захисту ветеранів війни, а саме – створення сприятливого соціально-економічного середовища, належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття, надання пільг, переваг і соціальних гарантій [8].

Слід зазначити, що держава є головним суб'єктом формування державної політики. Органи державної влади відіграють провідну роль у підготовці державної політики, оскільки саме державний апарат спільно з органами законодавчої влади ініціює і формує основні пропозиції щодо методів, норм, пріоритетів, а також стратегічних напрямів здійснення державної політики [8].

Сформована державна політика після її ухвалення та легітимації, потребує динамічного процесу досягнення поставлених цілей, тобто реалізації. Механізм реалізації державної політики вчені розглядають як сукупність засобів, методів і ресурсів, які забезпечать вжиття запланованих заходів (організаційно-управлінських, нормативно-правових, фінансово-економічних, соціально-психологічних та інших) відповідно до поставлених цілей. Також науковці визначають механізм реалізації державної політики через державний механізм управління, який включає в себе механізми державного управління, місцевого самоврядування, функціонування громадського і приватного секторів тощо. Запорукою успіху реалізації державної політики є чіткий розподіл владних повноважень і скоординована діяльність між різними органами влади, наявність необхідних ресурсів, розроблені та затверджені на законодавчому рівні плани та програми, заходи щодо досягнення поставлених цілей [12].

Учений В. Авер'янов визначає механізм державного управління як сукупність відповідних державних органів, організованих у систему для виконання цілей (завдань) державного управління відповідно до їх правового статусу та правових норм, які регламентують організаційні засади та процес реалізації вказаними органами свого функціонального призначення [15].

Механізми державного управління за методами та засобами, що можуть

належати до їх складу, поділяють на: адміністративні (організаційні, розпорядчі, інституційні), правові, економічні, політичні, соціальні, психологічні, моральні, етичні, інформаційні, комбіновані (наприклад, економічно-фінансові, інформаційно-аналітичні, організаційно-управлінські тощо). Наявні методи державного управління становлять основу цільових механізмів державного управління [12].

Зазначимо, що незважаючи на розмежування та власні функції механізми взаємопов'язані та мають ознаки інших механізмів, тобто залежно від складності проблеми механізм може бути комплексним і включати в себе набір окремих механізмів, які тісно взаємопов'язані та забезпечують реалізацію конкретних напрямів державної політики відповідно до сфер суспільної діяльності. В «Енциклопедії державного управління» зазначено, що «залежно від засобів, які використовуються у конкретних механізмах державного управління, вони можуть бути політичними, економічними, соціальними, організаційними та правовими, а також комплексними відповідно до основних сфер суспільної діяльності» [20].

Так, на думку Н. Брюховецької, комплексний механізм державного управління може складатися із таких видів механізмів: економічного (механізми державного управління банківською, грошово-валютною, інвестиційною, інноваційною, кредитною, податковою, страховою діяльністю тощо); мотиваційного (сукупність командно-адміністративних і соціально-економічних стимулів, які спонукають державних службовців до високоефективної роботи); організаційного (об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури, а також результати їх функціонування); політичного (механізми формування економічної, соціальної, фінансової, промислової політики тощо); правового (нормативно-правове забезпечення: закони і постанови ВРУ, укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, а також методичні рекомендації та інструкції тощо). Більшість вчених дотримуються аналогічної думки, а інші виділяють та

розмежують основні механізми для певної сфери діяльності, зазначаючи лише їх комплексне використання [19].

Інституціально-правовий механізм державного управління у сфері соціального захисту УБД на нинішньому етапі державотворення має велике значення, адже в процесі реформування системи соціального захисту військовослужбовців відбуваються інституційні перетворення, створюються нові державні органи, служби та організації, оновлюється законодавча база. Крім того, на шляху до інтеграційних прагнень України, розбудова ефективних інститутів й удосконалення законодавства виступає основою для становлення демократичної та соціальної держави [8].

Поняття «організаційний механізм державного управління» вчені визначають як організаційну побудову; ієрархічну структуру органів державної влади, розподіл функцій і повноважень між ними та організаційну структури конкретного органу влади; функціональні взаємозв'язки, права суб'єктів управління й об'єктів управління, їх обов'язки, відповідальність за прийняття неправомірних рішень, належні їм компетенції тощо [22].

Під «правовим механізмом державного управління» розуміють процедуру створення, реалізації та дотримання норм права суб'єктами управління та об'єктами управління, що регламентуються законодавчими актами та нормативно-правовими документами; різні форми управлінської діяльності щодо підготовки, ухвалення та реалізації нормативно-правових актів; сукупність законів і підзаконних нормативно-правових актів, основоположними серед яких є Конституція України, тощо [20].

Дія соціально-економічного механізму виявляється в забезпеченні економічної, фінансової, соціальної, інвестиційної, інноваційної діяльності шляхом створення необхідних соціальних та економічних умов, бюджетування та фінансування державної політики соціального захисту УБД. Кожна економічна система вибудовується з метою координації діяльності її суб'єктів для вирішення їх соціально-економічних проблем і реалізації конкретних економічних інтересів. Поняття «соціально-економічний

механізм» поширювалося з набуттям ознак соціальної економіки в механізмах розподілу ресурсів національних систем [49].

Стосовно соціального захисту УБД сутність соціально-економічного механізму являє собою специфічний, якісно визначений вплив держави засобами й методами регулювання, що поєднують прямий і зворотний зв'язок і визначають можливість цілеспрямованого руху, функціонування й розвитку керованої системи з метою реалізацій цілей політики соціального захисту УБД. У свою чергу соціальна складова механізму спрямована на створення належних умов і задоволення соціальних потреб УБД. Економічна складова механізму забезпечує формування та визначення сприятливих умов розвитку економічного потенціалу країни й підвищення ефективності його використання, а також надання державної фінансової допомоги ветеранам. Доречно виокремити важливість фінансової складової в процесі реалізації політики соціального захисту УБД. Від рівня фінансування, своєчасного й повного фінансового забезпечення соціальних виплат і цільових державних програм, направлених на допомогу у вирішенні ключових соціальних питань, залежить якість і своєчасність медичної та психологічної реабілітації, забезпеченість житлом, грошова допомога, соціальна та професійна адаптація УБД [8].

Соціально-економічний механізм забезпечує реалізацію державної політики соціального захисту УБД через відповідні державні програми, які спрямовані на розв’язання соціальних проблем, формуються з огляду на стратегічні цілі державної політики та фінансуються з державного бюджету [8].

Інформаційно-комунікативний механізм забезпечує одержання, використання, поширення й зберігання інформації, координацію та узгодженість дій суб’єктів і об’єктів державної політики, соціальну взаємодію, моніторинг реалізації основних напрямів політики в зазначеній сфері та статистичну звітність, запровадження новітніх інформаційних технологій. Він складається з певних послідовних процесів і практичних заходів, покликаний

забезпечити доступ до інформації всіх учасників формування й реалізації державної політики соціального захисту УБД й установлення зворотного зв'язку. Інформаційна складова механізму полягає в організації цілеспрямованих масивів інформації та інформаційних потоків з метою аналізу одержаних результатів для підготовки, обґрунтування й ухвалення управлінських рішень органами державного управління. Доступність створюваної державними органами інформації демонструє прозорість і демократичність державного управління, підвищує безпеку суспільства та рівень життя. В умовах сьогодення суть цього механізму полягає в забезпеченні не тільки інформаційних потреб, а й інформаційної безпеки держави, формуванні системи національних інформаційних ресурсів, інформаційно-аналітичної діяльності та позитивної громадської думки щодо державної політики тощо [8]. Комунікативна складова механізму забезпечує налагодження ефективної взаємодії діяльності органів публічної влади на засадах партнерства, налагодження зворотного зв'язку, участь інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики, тобто соціальну взаємодію, спрямовану на досягнення зазначеної мети [18].

Подальший розвиток суспільства вимагає від влади опанування психологічних навичок і застосування адаптивно-психологічного механізму державного управління. Адаптивно-психологічний механізм державного управління у сфері соціального захисту УБД повинен охоплювати комплекс методів і заходів соціально-психологічного характеру, спрямованих на створення умов для діалогової взаємодії та взаємної довіри, партнерства й співробітництва, подолання соціальної напруженості, психологічну реабілітацію та соціальну адаптацію УБД тощо. У сучасних умовах метою зазначеного механізму також є формування позитивного іміджу УБД та здійснення впливу на суспільну свідомість щодо ставлення населення до УБД [28].

Більш детально всі наведені механізми реалізації державної політики соціального захисту УБД розглянуто та проаналізовано в другому розділі

дисертаційного дослідження [8].

На підставі аналізу сучасних наукових поглядів щодо реалізації державної політики, структури механізмів державного управління сформоване власне бачення сутності державної політики соціального захисту УБД та комплексу базових механізмів її реалізації. Зазначимо, що в чинних урядів завжди є альтернатива при виборі механізмів державного управління, які би відповідали меті їх політики [8].

Отже, соціальний захист учасників бойових дій є важливим напрямом державної політики України. Ефективна система підтримки ветеранів війни сприяє соціальній стабільності, зміцненню обороноздатності держави та формуванню довіри громадян до влади. Сучасні виклики, пов’язані з війною, потребують комплексного підходу до вдосконалення механізмів соціального забезпечення ветеранів. Держава повинна забезпечити не лише матеріальну підтримку, але й належні умови для психологічної реабілітації, соціальної адаптації та професійної реалізації учасників бойових дій.

РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОГО ТА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

2.1. Соціальний захист учасників бойових дій в Україні: інституційно-правовий вимір

В умовах сучасних безпекових викликів питання соціального захисту учасників бойових дій в Україні набуває особливої актуальності. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації суттєво збільшила кількість військовослужбовців, ветеранів та осіб, які потребують належної державної підтримки. Соціальний захист учасників бойових дій є важливим елементом державної соціальної політики, що спрямована на забезпечення гідного рівня життя, відновлення соціального статусу, медичної, психологічної та професійної реабілітації захисників держави. Інституційно-правовий вимір соціального захисту передбачає аналіз системи державних органів, нормативно-правових актів та механізмів реалізації соціальних гарантій для учасників бойових дій. Ефективність такої системи визначає рівень соціальної справедливості та довіри громадян до держави.

Державна політика щодо соціального захисту УБД реалізується в умовах адміністративно-політичного реформування та інституційних перетворень, що призводить до появи нових об’єднань, установ, державних органів, структур, інституцій. Інституційні зміни в Україні полягають також в імпорті інститутів, які ефективні в розвинених країнах і вимагають удосконалення інституціально-правового механізму, а також налагодження взаємодії старих інститутів з новостворюваними [21].

Як ми зазначали раніше, інституціально-правовий механізм державного управління соціального захисту УБД є складним утворенням, яке, з одного боку, характеризується набором певних правил і норм, а з іншого – діяльністю організацій та кадрів, що реалізують ці правила і норми на практиці. Відповідно до цього на підставі законів, постанов та інших нормативно-

правових актів формуються основні напрями та суб'єкти реалізації державної політики соціального захисту УБД, державні фонди, регламентуються взаємовідносини з інститутами громадянського суспільства [26].

Правова складова інституціально-правового механізму державного управління включає процедуру створення, реалізації та дотримання норм права суб'єктами управління та об'єктами управління, розробку й упровадження належного нормативно-правового забезпечення організаційних, правових, соціально-економічних, медичних та інших гарантій УБД. Отже, за допомогою правової складової зазначеного механізму здійснюється реалізація інтересів суб'єктів управління та об'єктів управління, що спрямовані на соціальний захист УБД через інструментальну правову базу [26].

Основу нормативно-правового забезпечення соціального захисту УБД становлять: Конституція України, відповідні закони та постанови, укази Президента України й урядові рішення та інші нормативно-правові акти (далі – НПА). Понад сто НПА регламентують суспільні взаємовідносини у сфері соціального та правового захисту військовослужбовців і членів їх сімей. Попри це система соціального захисту УБД наразі залишається не врегульованою належним чином на законодавчому рівні. В умовах сьогодення постійно відбувається процес удосконалення законодавчої бази з питань соціального захисту УБД: переглядаються й доповнюються окремі положення чинних законів, ухвалюються нові закони, постанови та інші НПА тощо [7].

Проаналізуємо сучасний стан нормативно-правового забезпечення соціального захисту УБД через здійснення стислого аналізу базових НПА. Автором систематизовано чинні нормативно-правові акти за такими класифікаційними ознаками: юридичною чинністю; суб'єктами нормотворчості; характером дії [7].

За юридичною чинністю НПА поділяються на закони та підзаконні НПА. Зазначимо, що закони визначають державну політику й регулюють

найважливіші суспільні відносини (у тому числі сфери соціального захисту військовослужбовців, УБД), а підзаконні НПА відіграють допоміжну роль відповідно до закону і для його виконання та видаються уповноваженими на те органами [1].

До законодавчих актів відносять конституційні та звичайні закони, а також субститутні законодавчі акти. Найвищу юридичну силу мають основний закон – Конституція України, що регламентує основи життя суспільства, права і свободи громадян (у тому числі військовослужбовців) і конституційні закони, що вносять зміни до Конституції України. Серед законів України, які регулюють питання надання статусу, прав, гарантій та інші напрями соціального захисту військовослужбовців і ветеранів (у тому числі, які отримали категорію УБД), можемо виділити такі закони: «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про Національну гвардію України», «Про Службу безпеки України», «Про боротьбу з тероризмом», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про ратифікацію Угоди про взаємне визнання пільг і гарантій для учасників та інвалідів Великої Вітчизняної війни, учасників бойових дій на території інших держав, сімей загиблих військовослужбовців», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання статусу та соціальних гарантій окремим особам із числа учасників антитерористичної операції» та ін. [8].

Слід назвати закони, які опосередковано стосуються сфери соціального захисту УБД, зокрема: «Про захист конституційних прав громадян на землю», «Про освіту», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в України», «Про лікарські засоби», «Про зайнятість населення», «Про охорону праці», «Про соціальні послуги», «Про інформацію» та інші. Варто також відмітити Кодекс законів про працю України, Бюджетний, Земельний, Цивільний, Податковий, Житловий, Сімейний кодекси, які також регулюють відносини в різних сферах

суспільного життя УБД [8].

Міністерства, відомства, державні комітети та інші центральні органи виконавчої влади видають накази, які затверджують інші НПА (положення, інструкції, правила тощо) [47]. У межах досліджуваної теми варто зазначити існування великої кількість наказів міністерств і відомств. Як приклад, можемо навести накази Мінветеранів «Про затвердження Пріоритетних напрямів, на реалізацію яких спрямовуються загальнодержавні програми (проєкти, заходи), розроблені громадськими об'єднаннями ветеранів, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка, форми їх виконання (реалізації), граничний обсяг фінансування за рахунок бюджетних коштів», «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення та діяльності ветеранських просторів», «Про затвердження Положення про Громадську раду при Міністерстві у справах ветеранів України», «Про утворення Експертної ради з питань психосоціальної адаптації», «Про утворення Ради ветеранів України» та Мінсоцполітики «Про затвердження Стандарту психологічної діагностики та форм документів з організації психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності», «Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації» та інші.) [47].

Державні і недержавні організації, громадські об'єднання, їх керівні органи приймають у межах своїх повноважень статути, устави, нормативні накази, положення, інструкції тощо [48].

Зазначимо, що в законодавстві України не існує чіткого переліку суб'єктів (установ та організацій), які реалізують політику соціального захисту відповідної категорії населення. З огляду на рівні реалізації державної політики [12].

Місцевий рівень передбачає реалізацію органами місцевого самоврядування й місцевими органами виконавчої влади власних самоврядних і делегованих державою повноважень щодо соціального захисту УБД. У зв'язку з проведенням в Україні реформи децентралізації та

ухваленням законів «Про співробітництво територіальних громад» [198] та «Про добровільне об'єднання територіальних громад» ОМС надано більше можливостей і ресурсів для самостійного вирішення питань місцевого значення щодо соціального захисту різних груп населення, у тому числі ветеранів–УБД. Зазначимо, що майже в усіх центральних органах виконавчої влади є місцеві представники – відповідні підрозділи, підпорядковані місцевим державним адміністраціям. Також місцеві органи влади мають право створювати власні органи (управління, сектори, відділи тощо) для виконання поставлених завдань щодо соціального захисту та підтримки УБД. Таким чином, місцеві органи виконавчої влади та ОМС стають первинною ланкою забезпечення соціального захисту УБД. Однак зведена інформація про такі органи в усіх областях, містах, районах, об'єднаних територіальних громадах (далі – ОТГ) та селах відсутня. Водночас рівень, ефективність, зміст і якість соціальних послуг, які надаються УБД та їх сім'ям, суттєво відрізняються в кожному регіоні України. На сьогодні у взаємодії місцевих державних адміністрацій та ОМС існують проблемні питання, а саме: відсутність чіткого законодавчого розмежування повноважень і сфер компетенції, що призводить до дублювання управлінських структур і функцій, надмірних фінансових витрат і зменшення ефективності реалізації державної політики [8].

На регіональному рівні державна політика реалізується ОМС обласного рівня (обласні ради), територіальними органами виконавчої влади (ОДА, регіональні державні служби, центри тощо), групами та асоціаціями громадянського суспільства, які захищають інтереси з питань соціального захисту УБД на рівні області, регіону. Зважаючи на реформи щодо регіонального розвитку, проведення яких сьогодні є однією з умов ефективного функціонування державних інститутів та розвитку організації публічної влади, регіональний рівень може стати базовим у виробленні та реалізації політики, зростанні ролі громад у розв'язанні проблем УБД [8].

На державному рівні формується державна політика та механізми її реалізації, ухвалюються закони, установлюються норми та стандарти,

визначається порядок, процедури та регламент фінансування бюджетних програм соціального захисту УБД. Загальнодержавний рівень визначає державу основним інститутом організації життя громадян [12].

Президент України виступає гарантом прав і свобод громадян, що підтверджує його значущість у системі соціального захисту. Президент забезпечує державну незалежність та національну безпеку, призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних сил України (далі - ЗСУ), інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави; ухвалює рішення про використання ЗСУ та інших утворених відповідно до законів України військових формувань. Президенту також належить право законодавчої ініціативи щодо розробки законодавчих актів та ветування ухвалених законів (у тому числі щодо соціального захисту УБД) [83]. Також при Президентові України функціонує Рада національної безпеки і оборони України (далі - РНБО), що є координаційним органом з питань національної безпеки та оборони. До компетенції РНБО також відноситься ухвалення рішень щодо заходів соціального характеру, які вводяться в дію Указами Президента. Визначені РНБО питання соціального захисту УБД можуть бути доручені КМУ [43].

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики соціального захисту УБД, є Мінветеранів, створене на підставі постанови КМУ 28 листопада 2018 року шляхом реорганізації Державної служби України у справах ветеранів [17].

Основні завдання Мінветеранів:

1. Формування й реалізація державної політики соціального захисту ветеранів і членів їх сімей, зокрема:

– забезпечення психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, зайнятості, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, а також забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, санаторно-курортним лікуванням, житлом;

– надання освітніх послуг, довічних державних стипендій, щорічної виплати до 5 травня разової грошової допомоги (крім організації виплати такої допомоги);

– надання, позбавлення статусу та видача посвідчень ветеранам;

– збереження психічного здоров'я ветеранів та членів їх сімей;

– вшанування пам'яті ветеранів.

2. Забезпечення прав і свобод ветеранів і членів їх сімей.

3. Забезпечення формування і ведення Єдиного державного реєстру ветеранів війни [17].

Аналіз Положення Мінветеранів свідчить про те, що в межах поставлених завдань передбачено вдосконалення та розробку проєктів законодавчих актів, державних цільових програм, проведення моніторингу стану виконання програм, дотримання прав і норм; сприяння популяризації та забезпеченню формування позитивного образу ветерана; удосконалення процедур отримання соціальних послуг; створення й ведення Єдиного державного реєстру ветеранів війни; налагодження взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства в зазначеній сфері. Зауважимо, що з метою посилення соціального захисту в структурі Мінветеранів функціонують: Директорат соціального захисту; Директорат реабілітації, медичного забезпечення та соціальної реадаптації ветеранів; Директорат вшанування пам'яті та формування позитивного образу ветерана; Директорат стратегічного планування, європейської інтеграції та забезпечення взаємодії з органами державної влади. Також для налагодження системного діалогу між Міністерством та інститутами громадянського суспільства функціонують Громадська рада, Рада ветеранів України та Рада родин загиблих [30].

Громадська рада при Мінветеранів є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, діяльність якого спрямована на налагодження системного діалогу між Мінветеранів та інститутами громадянського суспільства, урахування громадської думки, проведення громадського моніторингу та

контролю діяльності Мінветеранів [30].

Рада ветеранів України є постійним громадським, консультативно-дорадчим, колегіальним органом, утвореним для участі в громадському контролі за діяльністю Мінветеранів та сприяння у виконанні ним повноважень щодо формування й реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей і для участі у сприянні забезпечення соціальних гарантій осіб, які незаконно позбавлені волі на тимчасово окупованих територіях України. Також Рада здійснює аналіз проблемних питань ветеранів та подає пропозиції щодо їх вирішення та основних напрямів роботи Мінветеранів. До складу Ради входять по одному представнику з числа ветеранів з усіх адміністративно-територіальних одиниць, зазначених у статті 133 Конституції України [27].

Рада родин загиблих є постійним громадським, консультативно-дорадчим, колегіальним органом, утвореним при Мінветеранів для участі у громадському контролі щодо формування та реалізації державної політики соціального захисту родин загиблих ветеранів. У межах своїх повноважень рада проводить аналіз проблемних питань родин загиблих і подає пропозиції щодо шляхів, механізмів і способів їх вирішення, бере участь у громадському контролі за діяльністю Мінветеранів. До складу Ради входять також по одному представнику з числа родин загиблих з усіх адміністративно- територіальних одиниць [30].

Інституціальне середовище реалізації політики соціального захисту УБД також визначає ефективну діяльність Міністерства соціальної політики України (далі - Мінсоцполітики). Зазначимо, що до створення окремої інституції – Мінветеранів, Мінсоцполітики було головним координаційним органом у системі виконавчої влади щодо формування та реалізації політики соціального захисту ветеранів-УБД. На сьогодні Мінсоцполітики й надалі координує роботу низки центральних органів виконавчої влади та державних установ (державних служб і фондів). Крім того, станом на сьогодні Мінсоцполітики бере участь у формуванні та реалізації державної політики

щодо соціального захисту ветеранів, а саме їх пенсійного забезпечення, соціальної та професійної адаптації, санаторно-курортного лікування, протезування військовослужбовців (у тому числі УБД) [17].

Інституціальне забезпечення передбачає залучення до реалізації політики соціального захисту УБД інших міністерств, які регулюють окремі аспекти соціального захисту. Так, Міністерство охорони здоров'я України формує перелік медичних послуг для ветеранів та членів їх сімей, послуг з психологічної реабілітації, забезпечує лікування у медичних установах поранених бійців.

Міністерство оборони України (далі - Міноборони) та Міністерство внутрішніх справ (далі - МВС) спрямовують свою діяльність на реалізацію гарантій соціального захисту та адаптацію військовослужбовців (у тому числі УБД).

Міністерство фінансів України затверджує паспорти бюджетних програм, визначає організаційно-методологічні засади проведення оцінки ефективності бюджетних програм, проводить оцінку фінансового забезпечення проєктів державних цільових програм, а також здійснює прогнозування та аналіз доходів бюджету та погоджує всі законодавчі ініціативи (у тому числі ті, що стосуються соціального захисту УБД) [16].

Також важливим є створення інформаційного простору, поширення суспільно важливої інформації та підтримка позитивного іміджу УБД, що відноситься до завдань Міністерства інформаційної політики України.

Важливу роль у функціонуванні інституціально-правового механізму відіграє кадрове забезпечення. У науковій літературі зазначається, що кадри – це постійний склад працівників, які обіймають посади відповідно до штатного розпису організації, відповідають за своїми кваліфікаційними характеристиками посадовим вимогам та виконують функції, що потребують спеціальної фахової підготовки [5]. Як зазначає Т. Кагановська, сутність кадрового забезпечення в державі полягає в діяльності уповноважених суб'єктів з реалізації кадрової політики держави щодо наповнення

організаційних структур системи державного управління відповідними за професією та кваліфікацією кадрами, створення в них мотивації до ефективної праці, організації їх ефективного використання, професійного та соціального розвитку, досягнення раціонального ступеня мобільності персоналу, а також їх соціального захисту. Вчена наголошує на важливості значення кадрового забезпечення державного управління для самої держави через своїх представників, які виконують покладені на неї функції [24]. Отже, метою кадрового забезпечення у межах досліджуваної теми є наповнення організаційних структур системи соціального захисту УБД відповідними за професією та кваліфікацією кадрами. Варто виділити окремі напрями роботи з кадрами органів державного управління та інших установ та організацій системи соціального захисту, а саме:

– залучення висококваліфікованих і морально стійких кадрів;

– вивчення та аналіз стану роботи з відбору, розстановки, зміцнення та збереження професійних кадрів, навчання й виховання соціальних працівників, розробки заходів щодо вдосконалення цієї роботи;

– упровадження новітніх методів і форм роботи з кадрами;

– створення резерву персоналу;

– проведення службового атестування службовців і соціальних працівників;

– планування потреб у персоналі;

– організацію роботи щодо здійснення наставництва над молодими працівниками;

– вирішення соціально-побутових проблем працівників, питань мотивації персоналу тощо [19].

З огляду на модернізацію інститутів реалізації державної політики соціального захисту та створення нової структури - Мінветеранів, особливої актуальності набуває питання формування нового кадрового ресурсу. Головною функцією кадрового забезпечення державного управління є залучення кадрів, що дає можливість добирати на роботу найбільш

висококваліфіковані кадри. Частина науковців і високопосадовців переконані, що апарат Мінветеранів, за аналогією до США та європейських країн, має на 30-40% складатися саме з ветеранів, бо ніхто краще за них не знає про потреби й проблеми захисників нашої країни [8].

Брак кваліфікованих психологів, реабілітологів, соціальних працівників, кадрового ресурсу для ефективної роботи Мінветеранів залишається проблемою сьогодення. Також важливо вмотивувати самих УБД, ветеранів до залучення на державну службу або участі в роботі громадських організацій після демобілізації. Міністерством освіти, Національним агентством з питань державної служби й Національною академією державного управління при Президентові України запроваджено спеціальні курси для надання ветеранам війни та учасникам антитерористичної операції в Україні системних і практичних знань з питань державної служби та державного управління, а також підготовки їх до проходження конкурсу на державну службу. Слід звернути увагу на підготовку та навчання волонтерів, громадських експертів і лідерів громадських організацій сфери соціального захисту УБД для посилення ефективності їх діяльності [8].

Проаналізувавши інституціально-правовий механізм державного управління соціального захисту УБД, можемо зробити висновок, що сфера соціального захисту УБД динамічно розвивається та потребує подальшого вдосконалення. Зазначимо, що за період з 2014 року ухвалені законопроєкти, підзаконні НПА, державні програми лише фрагментарно вдосконалюють систему соціального захисту УБД. Для підвищення ефективності державної політики соціального захисту УБД нормативно-правовій базі бракує цілісності, послідовності, систематизації та швидкого реагування на виклики сьогодення [7]. В умовах модернізації інституційного забезпечення провідним питанням є налагодження взаємодії між суб’єктами державної політики задля уникнення дублювання функцій і розпорошення державних коштів. Виникає необхідність досліджень щодо посилення взаємодії органів державної влади, ОМС та інститутів громадянського суспільства. Також важливим є питання

щодо залучення та підготовки професійних кадрів, від яких залежить якість вирішення проблем і наданих послуг УБД. Подальший розвиток інституціального забезпечення, відповідність законодавчої бази сучасним викликам та якість кадрового забезпечення відіграють потужну роль в ефективній реалізації державної політики соціального захисту УБД [8].

Отже, соціальний захист учасників бойових дій є одним із пріоритетних напрямів державної соціальної політики України. Інституційно-правовий механізм соціального захисту включає розгалужену систему нормативно-правових актів та державних інституцій, спрямованих на забезпечення соціальних гарантій ветеранам війни. Разом із тим, сучасні виклики вимагають подальшого вдосконалення системи соціального захисту, підвищення ефективності діяльності державних органів, цифровізації послуг, посилення психологічної підтримки та забезпечення належного фінансування соціальних програм. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню рівня соціальної захищеності учасників бойових дій та зміцненню соціальної стабільності в українському суспільстві.

2.2. Особливості грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовців: сучасний стан та проблеми розвитку

Соціальний захист військовослужбовців є одним із ключових напрямів державної політики України в умовах воєнного стану та зростання ролі сектору безпеки й оборони. Особливого значення набувають питання грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовців, оскільки саме рівень матеріального забезпечення визначає соціальну стабільність військових, престиж військової служби та ефективність функціонування Збройних Сил України. У сучасних умовах реформування оборонної сфери держава намагається удосконалити механізми фінансового забезпечення військових, однак на практиці існує низка проблем, пов’язаних із недостатнім

рівнем пенсій, нерівномірністю грошових виплат та складністю механізмів перерахунку.

Система грошового забезпечення в Україні має диференційований характер і залежить від військового звання, посади, умов проходження служби та участі у бойових діях. Особливе значення після 2022 року отримали додаткові виплати військовослужбовцям, які беруть участь у заходах із забезпечення національної безпеки та оборони держави. У сучасних умовах держава поступово збільшує рівень матеріального забезпечення військових. Водночас існують проблеми, пов’язані з нерівномірністю виплат між різними категоріями військовослужбовців, складністю нормативного регулювання та залежністю окремих виплат від бюджетних можливостей держави.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №168 від 22.02.2022 р. «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану», Державна казначейська служба України спершу призупинила виплати для державних підприємств та інших бюджетних організацій до тих пір, поки не були задоволені потреби Збройних Сил України. Умови воєнного стану вимагали від усіх міністерств та Національного банку України відкрити свої резервні фонди та виділити кошти для потреб Збройних Сил України, оскільки була проведена мобілізація та приєдналися багато добровольців, які бажали захищати свою країну. В результаті керівник фінансового органу постійно вносив зміни до бюджету для забезпечення своєчасних виплат для всіх військовослужбовців, включаючи грошове забезпечення, додаткові винагороди та інше необхідне забезпечення (матеріальне, продовольче тощо) [25].

Зазвичай у мирний період фінансування військових частин Збройних Сил України здійснюється на основі річного кошторису, який планується та погоджується керівником фінансового органу, який розпоряджається коштами. Під час дії воєнного стану, кошторис розробляється на поточний місяць і наступний місяць, наприклад, у березні для квітня, у квітні для травня

і так далі. Проєкт кошторису вже не потребує затвердження вищим керівником фінансового органу і затверджується виключно командиром військової частини. Це зроблено для того, щоб спростити процес виділення бюджетних коштів для потреб Збройних Сил України [25].

Аналізуючи питання грошового забезпечення військовослужбовців під час воєнного стану, варто передусім звернути увагу, що нині воно складається з основних та додаткових виплат. Основні виплати це грошове забезпечення, яке військові отримують відповідно до своєї посади, звання та вислуги років тощо. Тобто це заробіток, який вони мали й до початку повномасштабної війни. Додаткові виплати – щомісячна грошова винагорода, яка встановлена за ініціативою президента на період воєнного стану. Така винагорода може бути й вищою за грошове забезпечення, в першу чергу, для тих військовослужбовців, які беруть безпосередню участь у бойових діях [10].

Основні виплати включають щомісячне основне забезпечення (посадовий оклад, оклад за військовим званням та надбавки за вислугу років) та щомісячне додаткове забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати (наприклад, за науковий ступінь та вчене звання), винагороду військовослужбовцям, які обіймають посади, пов’язані з безпосереднім виконанням завдань із забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту, премію) [10].

У 2023 р., відповідно до Наказу Міністерства оборони України № 44 від 25 січня 2023 р., внесено зміни до Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та іншим особам. Згідно з цим наказом, зарплати стали більш диференційованими, зі зменшенням оплати для військовослужбовців, які не займаються прямим виконанням завдань у бойовій зоні, та зі збільшенням для тих, хто приймає активну участь у бойових діях. Наприклад, у 2023 р. стрільці, які не займаються виконанням бойових завдань, будуть отримувати зарплату у розмірі 20587 грн, тоді як стрільці, які активно виконують бойові завдання, отримають 50587 грн, а учасники бойових дій отримають 120587 грн. Подібні варіації у розмірах заробітної

плати залишаються актуальними і для військовослужбовців більш високого рангу. Наприклад, у 2022 р. командири взводу отримували 49 тис. грн, якщо вони не виконують бойові завдання та не беруть участь у бойових діях, і 119095 грн для тих, хто є учасниками бойових дій [3].

Забезпечення військових частин Збройних Сил України в сучасних умовах також має декілька особливостей. У ситуації, коли у країні відбуваються бойові дії, втрати змінюються щодня, остаточні розрахунки будуть здійснені пізніше. Проте, якщо мова йде про оцінку втрат для бюджету, то Україна втрачає приблизно 2 мільярди гривень щодня. Щодо втрат інфраструктури, то за місяць воєнних дій вони оцінюються приблизно в 119 мільярдів доларів, що становить близько 4,25 мільярда доларів на день. Додавши до цього військові втрати, зростання витрат на військові та соціальні потреби, програми підтримки, втрати в економіці та підприємствах, загальні витрати становлять приблизно 565 мільярдів доларів США [3].

У мирний період діє Закон України «Про публічні закупівлі», який надає можливість укладати найвигідніші угоди та забезпечує незалежну зовнішню перевірку (аудит) щоб переконатися, що угода є найбільш оптимальною. У військових частинах, відповідальні особи за укладання угод (в кожній службі) шукають найбільш економічний варіант або відправляють запит до системи Prozzoro, яка автоматично вибирає найвигіднішу ціну для військової частини [3].

Під час дії воєнного стану, дія важливого закону, що регулює процес закупівлі товарів та матеріалів, могла би призвести до затримок і обмежень у закупівлях. В умовах воєнного стану, Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 року № 169 «Деякі питання здійснення оборонних та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану» дає змогу проводити оборонні закупівлі товарів, робіт і послуг без суворих обмежень, які накладає Закон України «Про оборонні закупівлі». Державні органи, що відповідають за сферу оборони, самостійно визначають переліки та обсяги закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб сектору безпеки і

оборони, а також інших товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб безпеки і оборони України [3].

Отже, в умовах воєнного стану, Кабінет Міністрів України спростив процедури укладання договорів для закупівлі товарів та матеріалів, необхідних військовим частинам для підвищення їхньої готовності до бойових дій. Проте, у воєнний час важко знайти найбільш вигідні та дешеві договори, оскільки багато підприємств припинили свою діяльність або не можуть задовольнити потреби військових частин своїми товарами. В цій ситуації, краще витратити більше грошей і зекономити час (що дуже важливо в умовах війни), ніж витрачати час на пошук дешевших альтернатив і ризикувати не здійснити бойове завдання, яке ставиться перед командувачем [3].

Загалом, з початком повномасштабної війни, фінансування Збройних Сил України і держави загалом перейшло на режим воєнного часу, оскільки зараз головним завданням країни є збереження територій і життя громадян. Однак, система фінансування Збройних Сил України має певні аспекти, які вимагають удосконалення [50].

Однією з найактуальніших проблем у фінансуванні Збройних сил України, на нашу думку, є нераціональне використання бюджетних коштів. Наприклад, деякі товари, такі як паливо та мастильні матеріали, закуповуються як військовою частиною, так і Міністерством оборони України. Проблема полягає в тому, що Міністерство оборони України закуповує ці товари великими обсягами, що дозволяє їм отримувати оптові ціни, у той час як військові частини закуповують ці товари в обмежених обсягах та за вищими роздрібними цінами. Це призводить до зайвих витрат бюджетних коштів [50].

Щоб вирішити цю проблему, можна було б впровадити оптові закупівлі таких товарів виключно Міністерством оборони України та розподіляти їх між військовими частинами відповідно до їх потреб (після подання заявок, які складають начальники служб відповідно до потреб своєї частини). Це дозволило б зекономити більше бюджетних коштів, забезпечити кращий контроль за використанням цих товарів і покращити передбачення потреб на

майбутнє [50].

Ще однією значущою проблемою у фінансуванні Збройних сил України є корупція на різних рівнях. Корупція є серйозною загрозою не лише в державному секторі, але і в Збройних силах України. Навіть під час воєнного стану існують недобросовісні особи, які використовують те, що звітність призупинена, і розкрадають кошти. Для боротьби з цією проблемою, необхідно посилити внутрішні та зовнішні перевірки з метою запобігання злочинам, а також підвищити рівень соціальної відповідальності військовослужбовців [50].

У підсумку, можна зазначити, що система фінансування Збройних сил України, не зважаючи на певні недоліки, є досить ефективною як у мирний, так і в воєнний час. Щоб поліпшити цю систему, необхідно постійно вдосконалювати її, забезпечувати ефективний контроль за витратами та використанням державних коштів військовими частинами. Крім того, важливо регулярно модернізувати систему, щоб вона залишалася актуальною [50].

Одним із можливих заходів для покращення системи фінансування Збройних сил України може бути впровадження заохочень для начальників фінансових органів, які здійснюють ефективне управління державними коштами, при цьому забезпечуючи збереження боєздатності. Це заходи могли б підвищити мотивацію керівників фінансових органів використовувати бюджетні асигнування більш ефективно [50].

Витрати на оборону є важливими для забезпечення суверенітету країни, захисту населення та мінімізації загрози зовнішнього втручання, а також для швидкого та ефективного вирішення можливих внутрішніх конфліктів. Витрати на оборону включають: утримання збройних сил, розвиток оборонної промисловості, проведення військових досліджень. Витрати на національну оборону можна поділити на три основні категорії: прямі, побічні та приховані (непрямі) [25].

Прямі видатки охоплюють фінансування оборонних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади і поділяються на поточні та

капітальні. Поточні включають в себе видатки на заробітну плату військовослужбовців, медичне обслуговування, транспортування та інше обладнання для особового складу. Капітальні витрати включають в себе видатки, пов'язані з матеріально-технічним оновленням збройних сил, розвитком оборонної промисловості та інфраструктури [10].

Побічні видатки на оборону включають в себе утримання збройних сил, процес переозброєння та ліквідацію наслідків війни, такі як виплати пенсій та допомог ветеранам війни, інвалідам та сім'ям загиблих. Вони також включають в себе витрати на відновлення руйнувань, завданих війною, і компенсацію збитків, завданих військовими діями.

Приховані (непрямі) витрати на оборону віднесені до оборонних видатків, але вони проходять через бюджет цивільних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади [10].

Аналізуючи фінансування оборони в Україні в довоєнний період, варто відзначити, що у 2017-2021 рр. фінансування оборони в Україні зросло із 69058,1 млн. грн. до 150162,3 млн. грн.

Також відзначається тенденція зростання видатків на оборону: найбільший приріст спостерігався у 2018 році, коли видатки Міністерства оборони України зросли на 37,5% порівняно з 2017 роком. У 2019 році темп зростання склав 11,2% у порівнянні з 2018 роком, а в 2020 році – 13,8%. За функціональною класифікацією бюджетних видатків, видатки на оборону в Україні склали 120374,1 мільйонів гривень у 2020 році. Із цієї суми 96% припадають на видатки на військову оборону, 1% – на цивільну оборону і 3% – на інші видатки, пов'язані з оборонною діяльністю [50].

Також важливо оцінювати обороноздатність країни не лише на основі внутрішніх показників, але й у контексті глобальних тенденцій. Щорічно в світі складається загальний рейтинг військових сил країн, що допомагає визначити їх позицію у відношенні до військової потужності. Для цього використовують комплексні показники, які враховують військові сили, їх фінансування, а також матеріально-технічні ресурси, природно-географічні

фактори та інші аспекти. Крім того, важливо проводити порівняльний аналіз показників витрат на оборону України з іншими країнами світу. Наприклад, у 2021 р. Україна витратила 9,6 мільярда доларів на оборону та посідала 30-е місце в світовому рейтингу за обсягом витрат [53].

Однак, незважаючи на високі темпи зростання видатків на оборону в Україні, є певні питання стосовно їх структури. Приблизно 74,17% усіх видатків на національну оборону використовуються для забезпечення діяльності Збройних сил України, підготовки кадрів, надання медичної допомоги особовому складу, ветеранам військової служби та їх сім'ям, а також ветеранам війни. Лише 21,3% ідуть на переозброєння, закупівлю, модернізацію та ремонт озброєння, військової техніки, засобів та обладнання. Ця структура видатків, особливо в контексті наявності збройного конфлікту в країні, не може вважатись оптимальною [53].

Отже, потрібно визначити ключові кроки, які можна вжити для оптимізації фінансування національної оборони України:

1) забезпечення адекватного фінансового забезпечення військовослужбовців, щоб зробити їх оплату конкурентоспроможною на вітчизняному ринку праці;

2) збільшення фінансування сектору оборони, оскільки встановлений законодавчий показник відсотка видатків на оборону відносно запланованого обсягу ВВП (не менше 3%) за останні роки перед початком війни не був досягнутий;

3) удосконалення структури видатків на національну оборону відповідно до стандартів НАТО;

4) впровадження інструментів довгострокового планування в механізм формування оборонного бюджету, оскільки наразі використовується короткострокове планування;

5) зростання фінансових ресурсів сектору оборони для підтримки належної бойової підготовки військових, адекватного матеріального і технічного забезпечення та підвищення рівня професійної

компетентності [25].

Значні зміни, які відбулись у фінансуванні оборони України після початку військової агресії росії, є необхідними та закономірними. Важливими аспектами подальшого реформування Збройних сил України є зміна стратегій планування, пошук додаткових джерел фінансування і контроль за ефективним використанням фінансових ресурсів. Головні заходи, за допомогою яких можливо покращити фінансування національної оборони України, включають наступне: гарантування адекватного рівня фінансового забезпечення військовослужбовців; збільшення видатків на сектор оборони; адаптація структури витрат на національну оборону відповідно до стандартів НАТО; впровадження в механізм формування оборонного бюджету інструментів довгострокового планування і ефективного бюджетного контролю [25].

Одним з важливих компонентів соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей є пенсійне забезпечення, яке призначається для забезпечення гідного життя в разі досягнення військовослужбовцями певного віку, настання інвалідності або в разі втрати годувальника у сім'ях. Саме пенсійне забезпечення забезпечує соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей в таких ситуаціях. Питання пенсійного забезпечення військовослужбовців регулюються такими нормативно-правовими актами: Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»; Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»; Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; Постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 року №1088 «Деякі питання виплати пенсій окремим категоріям громадян»; Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 р. N 704 «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб»; Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1381 «Про підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств

населення»; Постанова Кабінету Міністрів України від 16.02.2022 р № 118 «Про індексацію пенсій та заходи щодо підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення у 2022 році» [25].

Умови, розміри і порядок пенсійного забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб визначаються Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [41].

В Україні військовослужбовцям та їх сім'ям, згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» надаються такі види пенсійного забезпечення: пенсії за вислугу років, пенсії по інвалідності та пенсії у разі втрати годувальника. Умови призначення пенсійного забезпечення стосовно різних категорій службовців можуть бути визначені таким чином [37]:

1. Пенсії за вислугу років:

1.1. Після закінчення служби, якщо є календарна вислуга 25 років і більше.

1.2. При досягненні 45-річного віку на момент закінчення служби, за наявності вислуги років 25 і більше, з яких не менше 12 років 6 місяців припадають на службу в силових структурах [37].

2. Пенсії по інвалідності:

Після закінчення служби, незалежно від віку та тривалості служби, в разі, якщо інвалідність виникла під час перебування на службі або протягом трьох місяців після закінчення служби, або якщо інвалідність виникла пізніше, але внаслідок захворювання (травми, поранення, контузії, каліцтва і т. д.), яке виникло під час служби військовослужбовця [37].

3. Пенсії в разі втрати годувальника

Пенсії призначаються членам сімей військовослужбовців, які стали непрацездатними через загибель, смерть або зникнення безвісти військовослужбовця, якщо годувальник помер під час служби або протягом трьох місяців після звільнення, або пізніше, але в результаті травми,

поранення, каліцтва або захворювання, отриманих під час служби. Також пенсії призначаються сім'ям пенсіонерів, якщо годувальник помер під час отримання пенсії або не пізніше ніж за 5 років після припинення її виплати [37].

Розмір пенсії визначається у відсотках від сукупного грошового забезпечення і залежить від кількох факторів, таких як оклад за посадою, військове (спеціальне) звання, надбавка за вислугу років, регулярні додаткові елементи грошового забезпечення (такі як надбавки, доплати, підвищення) та премії, що передбачені законодавством. Також враховуються обов'язкові внески до державного соціального страхування, які були сплачені до 1 січня 2011 року, а також страхові внески до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [37].

Згідно зі статтею 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» розміри цих пенсій можуть значно відрізнятися залежно від категорії військовослужбовця [41].

Максимальний розмір пенсії за вислугу років не може перевищувати 70% відповідних сум грошового забезпечення. Особам, які під час служби брали участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, розділені на категорії: категорія 1 отримує 100% грошового забезпечення, а категорія 2 - 95% грошового забезпечення. З 1 січня 2020 р. виплати пенсій, призначених за Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб» до 1 березня 2018 р. (окрім пенсій осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ (міліції) та поліцейських), а також перерахованих з 1 січня 2018 р., розраховуються в підвищеному розмірі. Підвищення пенсії враховує 100% суми підвищення пенсії, встановленої станом на 1 березня 2018 р. [25].

З 1 січня 2020 р. особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ отримують пенсію, розраховану з розміру грошового забезпечення, встановленого для аналогічних посад поліцейських, з урахуванням доплат до пенсії, підвищень, індексації та інших доплат. Крім

того, особам проводиться щомісячна виплата 100% різниці між місячним розміром підвищеної пенсії, розрахованою з 1 січня 2016 р., та місячним розміром пенсії, отриманої особою за період з 1 січня 2016 р. по 31 грудня 2017 р., до повного відшкодування різниці між цими сумами [42].

Ветерани війни мають право на мінімальні пенсійні виплати, які враховують надбавки, підвищення, додаткові пенсії, цільову грошову допомогу, суми індексації та інші доплати до пенсій, за винятком пенсій за особливі заслуги перед Україною. Розміри цих пенсій залежать від категорії ветеранів. Учасники бойових дій, які втратили працездатність, мають право на пенсію в розмірі 165% від прожиткового мінімуму [42].

Особи з інвалідністю внаслідок війни за рівнем виплат поділяються на такі групи:

I група: 285% від прожиткового мінімуму;

II група: 255% від прожиткового мінімуму;

III група: 225% від прожиткового мінімуму [42].

Пенсії для військовослужбовців призначаються та виплачуються після їх звільнення із служби. Виплата пенсії не припиняється в тому випадку, якщо вони знову призиваються до військової служби під час часткової або повної мобілізації, на спеціальний термін до Збройних сил України, інших створених згідно з українським законодавством військових формувань, органів та підрозділів цивільного захисту [41].

Після звільнення зі служби військовослужбовців, проводиться перерахунок їх пенсій з урахуванням загальної вислуги років на день останнього звільнення. Особам, які звільнились зі служби, а також іншим особам, які мають право на пенсію згідно з законом, та членам їх сімей може бути надана пенсія на умовах, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Ця пенсія видається достроково, при досягненні чоловіками віку 55 років і наявності страхового стажу не менше 25 років, а жінками - віку 50 років і наявності стажу не менше 20 років. Під час розрахунку цих пенсій враховується усі види грошового

забезпечення, яке отримували зазначені особи перед звільненням. Розмір грошового забезпечення для розрахунку пенсії визначається в залежності від посади, звання та вислуги років [41].

Пенсії за вислугу років підвищуються відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»: учасникам бойових дій, які втратили працездатність, призначається пенсія, розмір якої становить 25% від прожиткового мінімуму. Особам з інвалідністю внаслідок війни надається пенсія відповідно до групи інвалідності [45]:

I група - 50% від прожиткового мінімуму;

II група - 40% від прожиткового мінімуму;

III група - 30% від прожиткового мінімуму [45].

Пенсії підлягають перерахунку у зв'язку зі зростанням грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців відповідно до рішення Кабінету Міністрів України.

Держава забезпечує військовослужбовців пенсійними виплатами, які не можуть бути менше, ніж прожитковий мінімум, що визначений відповідним законодавством. Крім того, проводиться перерахунок призначених пенсій при зростанні їхнього рівня грошового забезпечення. Держава також надає військовослужбовцям передбачені законом соціальні гарантії та реалізує національні ініціативи для їхнього соціального захисту на державному рівні [34].

Аналізуючи рівень пенсійного забезпечення військовослужбовців, варто зазначити, що загалом, у 2019-2022 роках чисельність пенсіонерів-військовослужбовців в Україні значно зменшилася - на 34808 осіб.

Незважаючи на те, що у 2019-2022 рр. пенсії військовослужбовців зросли у 1,9 разів, варто враховувати що таке зростання в більшості є тільки номінальним. Значення, скориговані на інфляцію, на жаль є набагато меншими. Для більш ретельного вивчення питання щодо середнього розміру пенсій, важливо провести аналіз обсягу різних видів пенсійних виплат, на які

претендують військовослужбовці та члени їх сімей. Почнемо з оцінки розміру пенсій за вислугу років [33].

Щодо середнього розміру місячних пенсій по інвалідності, які призначені військовослужбовцям у 2019-2022 роках, відзначається збільшення цього виду пенсійних виплат в середньому на 70%. Найбільше зростання середнього розміру пенсій по інвалідності відбулося між 2021 та 2022 роком.

Результати аналізу середнього розміру пенсій по втраті годувальника, призначених військовослужбовцям протягом 2019–2022 років також свідчать про їх вкрай низький розмір: у 2019 р. середній розмір таких пенсій становив 3588,8 грн./міс., а у 2022 р. – 5920,9 грн./міс. [33].

Отже, аналіз середніх розмірів пенсійних виплат військовослужбовців свідчить, що солідарна пенсійна система не гарантує гідного рівня життя для цієї групи пенсіонерів. За оцінками експертів, належний розмір пенсій мав би бути приблизно 22000 гривень. Проте реальна статистика показує, що в середньому пенсіонер військовослужбовець отримував лише близько 9000 грн. протягом 2019- 2022 років. Важливо зауважити, що загальна сума видатків з бюджету Пенсійного фонду на пенсійне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей зростає щорічно. Порівняно з 2019 р., сума видатків у 2020 р. зросла на 949964,4 грн. [33].

Підсумовуючи, можна зауважити, що найвищі середні розміри пенсій військовослужбовцям в Україні у 2019-2022 роках були за інвалідністю, тоді як найнижчі розміри пенсійних виплат мають місце у виплатах пенсій у разі втрати годувальника. Найбільше збільшення середнього розміру пенсій у 2019-2022 роках відбулося у пенсіонерів військовослужбовців, які отримують пенсії за вислугу років, і найменше у членів сімей військових, які отримують пенсії у разі втрати годувальника [25].

Отже, грошове та пенсійне забезпечення військовослужбовців є важливим елементом системи соціального захисту та національної безпеки України. У сучасних умовах держава здійснює поступове реформування

механізмів фінансового забезпечення військових, однак залишається значна кількість проблем нормативного, фінансового та організаційного характеру. Подальше вдосконалення системи соціального захисту військовослужбовців повинно бути спрямоване на забезпечення стабільності виплат, справедливого перерахунку пенсій та підвищення рівня соціальних гарантій для військових та членів їх сімей.

ВИСНОВКИ

Випускна кваліфікаційна робота привчена дослідженню **правового регулювання соціального забезпечення учасників бойових дій.** Проведений аналіз дозволив сформулювати наступні висновки:

1. На основі здійсненого теоретичного аналізу законодавчого забезпечення учасників бойових дій з'ясовано, що соціальний захист військовослужбовців є одним із ключових напрямів державної політики України в умовах воєнного стану та збройної агресії. Військовослужбовці виконують особливу функцію щодо забезпечення оборони держави, тому держава зобов'язана гарантувати їм належний рівень соціального, правового та матеріального забезпечення. Законодавче забезпечення соціального захисту військовослужбовців охоплює систему нормативно-правових актів, які визначають права, гарантії, пільги та компенсації для військових і членів їхніх сімей.

Визначено, що законодавче забезпечення соціального захисту військовослужбовців є важливою складовою державної соціальної політики. Воно спрямоване на створення належних умов для проходження військової служби, підтримку військовослужбовців та їхніх сімей, а також забезпечення соціальної справедливості в суспільстві. Подальше вдосконалення законодавства у цій сфері залишається актуальним завданням держави в умовах сучасних викликів.

2. Охарактеризовано соціальний захист учасників бойових дій у контексті державної політики України визначено, що в сучасних умовах збройної агресії проти України особливого значення набуває проблема забезпечення належного соціального захисту учасників бойових дій. Державна політика у сфері соціального захисту ветеранів війни спрямована на створення ефективної системи гарантій, пільг та компенсацій для осіб, які брали участь у захисті територіальної цілісності та незалежності держави. Соціальний захист учасників бойових дій є не лише складовою соціальної політики

держави, але й важливим елементом національної безпеки та суспільної стабільності.

Доведено, що соціальний захист учасників бойових дій є важливим напрямом державної політики України. Ефективна система підтримки ветеранів війни сприяє соціальній стабільності, зміцненню обороноздатності держави та формуванню довіри громадян до влади. Сучасні виклики, пов'язані з війною, потребують комплексного підходу до вдосконалення механізмів соціального забезпечення ветеранів. Держава повинна забезпечити не лише матеріальну підтримку, але й належні умови для психологічної реабілітації, соціальної адаптації та професійної реалізації учасників бойових дій.

3. Проаналізовано інституційно-правовий вимір соціального захисту учасників бойових дій в Україні. З'ясовано, що в умовах сучасних безпекових викликів питання соціального захисту учасників бойових дій в Україні набуває особливої актуальності. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації суттєво збільшила кількість військовослужбовців, ветеранів та осіб, які потребують належної державної підтримки. Соціальний захист учасників бойових дій є важливим елементом державної соціальної політики, що спрямована на забезпечення гідного рівня життя, відновлення соціального статусу, медичної, психологічної та професійної реабілітації захисників держави. Інституційно-правовий вимір соціального захисту передбачає аналіз системи державних органів, нормативно-правових актів та механізмів реалізації соціальних гарантій для учасників бойових дій. Ефективність такої системи визначає рівень соціальної справедливості та довіри громадян до держави.

Встановлено, що соціальний захист учасників бойових дій є одним із пріоритетних напрямів державної соціальної політики України. Інституційно-правовий механізм соціального захисту включає розгалужену систему нормативно-правових актів та державних інституцій, спрямованих на забезпечення соціальних гарантій ветеранам війни. Разом із тим, сучасні виклики вимагають подальшого вдосконалення системи соціального захисту,

підвищення ефективності діяльності державних органів, цифровізації послуг, посилення психологічної підтримки та забезпечення належного фінансування соціальних програм. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню рівня соціальної захищеності учасників бойових дій та зміцненню соціальної стабільності в українському суспільстві.

4. Розкрито сутність особливостей грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовців. Встановлено, що соціальний захист військовослужбовців є одним із ключових напрямів державної політики України в умовах воєнного стану та зростання ролі сектору безпеки й оборони. Особливого значення набувають питання грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовців, оскільки саме рівень матеріального забезпечення визначає соціальну стабільність військових, престиж військової служби та ефективність функціонування Збройних Сил України. У сучасних умовах реформування оборонної сфери держава намагається удосконалити механізми фінансового забезпечення військових, однак на практиці існує низка проблем, пов’язаних із недостатнім рівнем пенсій, нерівномірністю грошових виплат та складністю механізмів перерахунку.

Визначено, що грошове та пенсійне забезпечення військовослужбовців є важливим елементом системи соціального захисту та національної безпеки України. У сучасних умовах держава здійснює поступове реформування механізмів фінансового забезпечення військових, однак залишається значна кількість проблем нормативного, фінансового та організаційного характеру. Подальше вдосконалення системи соціального захисту військовослужбовців повинно бути спрямоване на забезпечення стабільності виплат, справедливого перерахунку пенсій та підвищення рівня соціальних гарантій для військових та членів їх сімей.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективи подальших досліджень у сфері правового регулювання соціального забезпечення учасників бойових дій пов’язані з необхідністю удосконалення нормативно-правової бази відповідно до сучасних викликів

воєнного часу та післявоєнного відновлення України. Особливої актуальності набуває комплексне вивчення механізмів реалізації соціальних гарантій, їх ефективності та відповідності міжнародним стандартам соціального захисту ветеранів.

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на аналіз проблем практичного застосування законодавства щодо пенсійного забезпечення, медичної реабілітації, психологічної підтримки та професійної адаптації учасників бойових дій. Важливим напрямом є дослідження цифровізації системи соціального забезпечення та впровадження електронних сервісів для спрощення доступу ветеранів до державних послуг.

Крім того, актуальними залишаються дослідження щодо вдосконалення механізмів фінансування соціальних програм, забезпечення адресності соціальної допомоги та посилення правових гарантій захисту членів сімей військовослужбовців. У сучасних умовах важливим є також формування єдиного підходу до правового статусу ветеранів війни та гармонізація національного законодавства з міжнародними нормами у сфері соціального забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусів Л. Теоретико-правові засади системи нормативноправових актів. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 128– 131.

2. Балабаєва З. В. Основи аналізу державної політики: конспект лекцій. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2006. 44 с.

3. Балюк С., Клаунінг Н., Четвертухіна Л. Роль ветеранської спільноти у розбудові демократичного суспільства: звіт за результатами соціологічного дослідження. Київ, 2022. 43 с.

4. Бортняк К. В., Макарова Т. П. Сучасний стан адміністративно-правової системи соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні. *Scientific notes of taurida national V.I. vernadsky university. series: juridical sciences*. 2024. № 2. С. 130–139. URL: https://doi.org/10.32782/tnu-2707-0581/2024.2/20 (дата звернення: 17.05.2026).

5. Бугайчук К. Кадрова політика та кадрове забезпечення публічного адміністрування в органах Національної поліції Підприємництво, господарство і право. 2019. №5. С. 125–131.

6. Вікторова Л. В. Соціальна допомога військовослужбовцям в умовах війни: аналіз політик та практик в Україні. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends: матеріали V Міжнародної наукової конференції*, м. Оксфорд, 23 червня 2023 р. Oxford, 2023. С. 48–51.

7. Гордієнко Є. П. Нормативно – правове забезпечення соціального захисту учасників бойових дій. Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львів: Вид-во ЛРІДУ НАДУ, 2018. № 1 (54). С. 117–125.

8. Гордієнко Є. П. Механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні : Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Харків, 2021. 296 с.

9. Гринько Р. В. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 161-166.

10. Грошове забезпечення військовослужбовців ЗСУ: що входить і коли не виплачують. Безоплатна правнича допомога. *Безоплатна правова допомога*. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/groshove-zabezpechennya-vijskovosluzhbovcziv-zsu-shho-vhodyt-i-koly-ne-vyplachuyut/ (дата звернення: 17.05.2026).

11. Дем'янчук О. "Державна політика" та "публічна політика": варіант перехідного періоду. Наукові записки. Політичні науки. Київ: Національний університет "Києво-Могилянська академія", 2000. Т.18. С. 31-36.

12. Державна політика : підручник / Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) та ін. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.

13. Державна політика щодо ветеранів війни : аналіт. доп. / [Власенко Р. В., Гущук І. В., Жаліло Я. А. та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2025. 118 с.

14. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження : метод. рек. / уклад. : О. І. Кілієвич, В. В. Тертичка. Київ: НАДУ , 2009. 88 с.

15. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики: підручник / за заг. ред. В. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с..

16. Державний бюджет України (2008-2026). *Ставки, индексы, тарифы*. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/ (дата звернення: 17.05.2026).

17. Деякі питання Міністерства у справах ветеранів : Постанова Каб. Міністрів України від 27.12.2018 № 1175 : станом на 26 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-п#Text (дата звернення: 17.05.2026).

18. Доброва Н.В. Соціальне підприємництво. Економічні інновації. 2015. Вип. 59. С. 112–117.

19. Дубич К. В. Кадрове забезпечення системи надання соціальних послуг: сучасний стан та вектори трансформації. Інституційне забезпечення кадрової політики у державному управлінні: становлення та розвиток: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Київ, 29 трав. 2015 р.) Київ : НАДУ, 2015. С.27–29.

20. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

21. Єлагін В. П. Соціальна політика в Україні в контексті Європейської інтеграції: соціально-правові аспекти. Новий Колегіум: науковий інформаційний журнал «Проблеми вищої освіти». Х. ХНУРЕ ПФ «Колегіум». 2017. №4 (90). С. 12–13.

22. Іващенко Т.О. Напрями удосконалення інституційного забезпечення функціонування механізму соціально-економічного захисту. Економіка та держава. 2010. № 2. С. 75–79.

23. Інституціоналізація публічного управління в Україні : наук.-аналіт. доп. / за заг. ред. М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2019. С.49–58.

24. Кагановська Т. Є. Кадрове забезпечення державного управління в Україні: монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 330 с.

25. Кметь Р. І. Державні гарантії забезпечення соціальних прав військовослужбовців : магістер. диплом. робота : 073, Менеджмент. КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Ф-т упр. персоналом, соціології та психології, Каф. соціоекон. та упр. персоналом. Київ, 2023. 100 с.

26. Ковальова Є. П. Основні принципи формування державної політики соціального захисту в контексті розвитку публічного управління. Національні цінності й національні інтереси в системі публічного управління: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 12 жовтня 2017 р. Київ : НАДУ, 2017. С. 298–300.

27. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата

звернення: 17.05.2026). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

28. Крутій О. М. Соціально-психологічний механізм як умова активізації діалогової взаємодії органів влади та громадськості. Теорія та практика державного управління. 2011. №. 1. С. 59–67.

29. Маляр В. В. Система соціального захисту ветеранів війни та учасників бойових дій в Україні : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр за спеціальністю 6.232.00.00 Соціальне забезпечення. Львів, 2024. 63 с.

30. Міністерство у справах ветеранів. *Міністерство у справах ветеранів*. URL: https://mva.gov.ua/ (дата звернення: 17.05.2026).

31. Наливайко І. Теоретико-правова характеристика соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 179–186. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.30 (дата звернення: 17.05.2026).

32. Основи публічної політики та управління: навч. посіб. / С.О. Телешун та ін.; Нац. акад. держ. упр. При Президентові України, каф. політ. аналітики і прогнозування. Київ : НАДУ, 2011. 312 с.

33. Пенсії військових: скільки платять та які помилки роблять при індексації. *Мінфін - все про фінанси: новини, курси валют, банки*. URL: https://minfin.com.ua/ua/2026/04/15/171988738/ (дата звернення: 17.05.2026).

34. Пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та членів їх сімей : довідник. Департамент соціального забезпечення Міністерства оборони України, Головне управління соціальної підтримки. Київ, 2026. 13 с.

35. Пінчук Р. С. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр.* Вип. 83. Одеса: Гельветика, 2019. С. 175-183.

36. Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції : Указ Президента України від 18.03.2015 № 150/2015 : станом на 7 жовт. 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150/2015#Text (дата звернення: 17.05.2026).

37. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV : станом на 26 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text (дата звернення: 17.05.2026).

38. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI : станом на 30 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text (дата звернення: 17.05.2026).

39. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській : Постанова Каб. Міністрів України від 20.08.2014 № 413 : станом на 3 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-п#Text (дата звернення: 17.05.2026).

40. Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) таких осіб : Постанова Каб. Міністрів України від 21.06.2017 № 432 : станом на 26 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-п#Text (дата звернення: 17.05.2026).

41. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII : станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text (дата звернення: 17.05.2026).

42. Про підвищення пенсій з 1 січня 2020 року «військовим пенсіонерам» - Головне управління Пенсійного фонду України в Житомирській області. *Головне управління Пенсійного фонду України в Житомирській області*. URL: https://www.pfu.gov.ua/zt/208388-pro-pidvyshhennya-pensij-z-1-sichnya-2020-roku-vijskovym-pensioneram/ (дата звернення: 17.05.2026).

43. Про підтримку розвитку системи спортивної реабілітації учасників бойових дій, які брали участь в антитерористичній операції, у заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях : Указ Президента України від 12.05.2018 № 123/2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/2018#Text (дата звернення: 17.05.2026).

44. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII : станом на 10 трав. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text (дата звернення: 17.05.2026).

45. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII : станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення: 17.05.2026).

46. Про схвалення Концепції Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадаптації учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях,

забезпеченні їх здійснення, на : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 12.07.2017 № 475-р : станом на 19 верес. 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2017-p#Text (дата звернення: 17.05.2026). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2017-%D1%80#Text

47. Риндюк В. І. Нормотворча діяльність : навч.-метод. посіб. для самост. ви-вч. дисц. Київ : КНЕУ, 2009. 162 с.

48. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. *Центр Разумкова*. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-oriientatsii-gromadian-ukrainy-2 (дата звернення: 17.05.2026).

49. Собченко В. В. Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку. Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2011. № 4 (35). С. 216–229.

50. Солдатенко О. В. Фінансування Збройних Сил України в умовах воєнного стану: євроінтеграційний вектор. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 1, № 80. С. 576–581. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.88 (дата звернення: 17.05.2026).

51. Телешун С., Ситник С., Рейтерович І.Публічна чи державна політика – вітчизняна дилема вибору. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2012. Вип. 4. С. 185–196.

52. Урядовий контактний центр. Соціальний захист, гарантії та пільги учасників бойових дій. *Урядовий контактний центр*. URL: https://ukc.gov.ua/knowdledge/pilgy-uchasnykam-bojovyh-dij-iz-chysla-uchasnykiv-ato/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 17.05.2026).

53. Хаустова В. Є., Трушкіна Н. В. Національна безпека України у повоєнний період: концептуальні засади та механізми забезпечення : монографія. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2025. 330 с.

54. Mazurenko L. I. Basic principles of state policy in the field of social protection of military personnel: regulatory and legal support. *Актуальні проблеми політики*. 2023. No. 71. P. 223–231. URL: https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.31 (date of access: 17.05.2026).

55. Mustafaiev Y. Social and legal protection of combatants in ukraine: challenges and potential. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Social work*. 2025. No. 11. P. 35–44. URL: https://doi.org/10.17721/2616-7786.2025/11-1/4 (дата звернення: 17.05.2026).